

Розділ XIV. Правове забезпечення формування та функціонування екологічної мережі України

§ 1. Загальна характеристика екологічної мережі України

§ 2. Особливості використання і охорони об'єктів природно-заповідного фонду

§ 3. Поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон

§ 4. Особливості використання курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон

§ 5. Земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України

§ 6. Території, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної книги України

§ 7. Водоохоронні зони

§ 8. Землі лісогосподарського призначення

§ 1. Загальна характеристика екологічної мережі України

В Україні 21 вересня 2000 року був прийнятий Закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки»¹. Дана програма розроблена в контексті вимоги з подальшого вдосконалення та розвитку екологічного законодавства України, а також відповідно до рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття (1995 р.). Для забезпечення реалізації Програми передбачалося прийняття законодавчих актів, спрямованих на застосування правових норм формування національної екологічної мережі.

Правовою основою формування, збереження і раціонального, не-виснажливого використання екологічної мережі є Конституція України, Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», Закон України «Про екологічну мережу України», а також інші закони України та нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них, і міжнародні договори України.

Поняття екологічної мережі (екомережі) визначається в законодавстві як єдина територіальна система, що утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення навколишнього середовища, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів і міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Території екомережі, які відрізняються за своїми функціями, є структурними елементами екомережі. Розрізняють чотири види структурних елементів: ключові, сполучні, буферні та відновлювані території.

Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття. Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. Буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. Відновлювані території забезпечують формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану.

Окрім того, в законодавстві визначено, що до складових структурних елементів екомережі входять: а) території та об'єкти природно-заповідного фонду; б) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водо-охоронні зони; в) землі лісгосподарського призначення; г) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісгосподарського призначення; ґ) землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; д) землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів; е) інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, у межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність); є) земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; ж) території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; з) частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання — пасовища, луки, сіножаті тощо; и) радіо-активно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом.

Таким чином, об'єкт екомережі — складова частина екомережі, що має ознаки просторового об'єкта — певну площу, межі, характеристики тощо. До об'єктів екомережі відносять території та об'єкти природно-заповідного фонду, водного фонду, лісгосподарського призначення, сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті) тощо.

У чинному законодавстві чітко визначено порядок включення до переліку територій і об'єктів екомережі, а також режим їх охорони та використання. Так, включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі здійснюється з урахуванням їх значення з точки зору екології, ботаніки, зоології та ландшафтознавства. У першу чергу до переліків включаються території та об'єкти, що мають загальнодержавне значення з точки зору ландшафтного та біорізноманіття. Включення територій та об'єктів екомережі до відповідних переліків здійснюється на підставі рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Включення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни режиму їх охорони та використання, визначеного відповідно до закону. У разі необхідності зміни режиму охорони та використання території чи об'єкта екомережі, виходячи з вимог Зведеної схеми формування екомережі України, регіональних чи місцевих схем формування екомережі, відповідно до закону змінюються статус, тип, категорія або режим відповідної території чи об'єкта екомережі. Режим охорони та використання буферних зон, сполучних і відновлюваних територій екомережі визначається згідно з відповідною схемою екомережі.

Законом України «Про екологічну мережу України» передбачено, що включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача. Проте для власників і користувачів територій і об'єктів екомережі встановлено комплекс прав та обов'язків. Власники і користувачі територій та об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно збалансованого та раціонального використання.

Законодавством передбачається здійснення державного обліку територій та об'єктів

екомережі. Такий облік є складовою частиною державного земельного кадастру, державних кадастрів інших природних ресурсів, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, державної статистичної звітності і здійснюється в порядку, що визначається законом.

§ 2. Особливості використання і охорони об'єктів природно-заповідного фонду

Об'єкти природно-заповідного фонду відповідно до ст. 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» підлягають особливій охороні, оскільки мають величезне значення як унікальні типові природні комплекси для збереження сприятливого екологічного стану, попередження і нейтралізації негативних процесів і явищ. Відповідно до Закону «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року зазначені об'єкти є складовою частиною екомережі.

Режим особливої охорони передбачає сукупність заборон та обмежень з метою реалізації спеціальних завдань, покладених на відповідний об'єкт природно-заповідного фонду. Під природною територією, що особливо охороняється, необхідно розуміти сукупність об'єктів довкілля (земля, надра, рослинний і тваринний світ, водні ресурси, атмосферне повітря і ін.) з унікальними, еталонними або іншими цінними природними комплексами, які мають особливе екологічне, наукове, історико-культурне, естетичне й інше значення, вилучені повністю або частково з господарського обігу та мають

особливий режим використання і охорони.

Основною метою створення об'єктів природно-заповідного фонду як природних територій, що особливо охороняються, є збереження біологічної і ландшафтної різноманітності.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природо-охоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені

з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Суспільні відносини, які виникають у зв'язку з використанням і охороною територій і об'єктів природно-заповідного фонду, урегульовані Законом України «Про природно-заповідний фонд», Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року «Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні», Указами Президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідного фонду» від 23 травня 2005 року та «Про невідкладні заходи по забезпеченню дотримання законодавства в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду» від 11 листопада 2004 року.

Вдосконалення правового режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду України пов'язано з реалізацією таких завдань:

- визначення стратегії розвитку заповідної справи;

- зміцнення наукових, організаційних, правових, фінансових, матеріально-технічних та інших засад розвитку заповідної справи;

- оптимізації мережі природних і біосферних заповідників, національних природних парків, територій і об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій;
- активізації наукових досліджень на основі заповідних територій;
- сприяння підвищенню ролі заповідної справи в екологічному і патріотичному вихованні громадян та підготовці фахівців, входженню України в міжнародну систему співпраці з питань розвитку заповідної справи.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду поділяються на дві категорії: природні та штучно створені.

До природних територій і об'єктів належать: природні заповідники; біосферні заповідники; національні природні парки; регіональні ландшафтні парки; заказники; пам'ятки природи; заповідні урочища.

До штучно створених об'єктів належать: ботанічні сади; дендро-логічні парки; зоологічні парки; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Залежно від екологічної та наукової цінності заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва поділяються на об'єкти загальнодержавного та місцевого значення; регіональні ландшафтні парки і заповідні урочища відносять до об'єктів місцевого значення, а природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки — до об'єктів загальнодержавного значення.

Території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу.

Використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється з дотриманням вимог законодавства про природно-заповідний фонд та законодавства про екологічну мережу. Залежно від мети їх використання поділяється на такі види: природоохоронна; науково-дослідна; оздоровча та інша рекреаційна; освітньо-виховна; а також потреби моніторингу навколишнього природного середовища.

Для забезпечення необхідного режиму охорони комплексів і об'єктів природних заповідників, попередження негативного впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях встановлюються охоронні зони.

У разі потреби охоронні зони можуть встановлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на підставі спеціальних обстежень ландшафтів і господарської діяльності на прилеглих територіях. Режим охоронних зон територій і об'єктів природно-заповідного фонду визначається з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях, на основі оцінки її впливу на навколишнє природне середовище. В охоронних зонах забороняється будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, яка може негативно вплинути на території і об'єкти природно-заповідного фонду. Оцінка такого впливу здійснюється на підставі екологічної експертизи, яка проводиться в порядку, встановленому Законом України «Про екологічну експертизу».

Охорона природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення покладається на служби їх охорони, які входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Охорона територій і об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, установи і організації, у віданні яких вони перебувають. У разі потреби їх охорона може бути покладена на адміністрації розташованих поблизу природних і біосферних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків.

Державний контроль за використанням територій і об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється центральним органом виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами. Центральним органом виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища є Міністерство охорони навколишнього природного середовища, у складі якого функціонує Державна служба заповідної справи.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 року «Про державну службу заповідної справи», її головними завданнями є:

- участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері збереження та використання природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів і об'єктів;
- забезпечення державного управління територіями і об'єктами природно-заповідного фонду;
- здійснення державного контролю за дотриманням режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду;
- забезпечення збереження біологічної і ландшафтної різноманітності на територіях природно-заповідного фонду;
- підготовка пропозицій щодо сталого розвитку репрезентативної мережі природно-заповідного фонду і формування національної екологічної мережі.

Громадський контроль за дотриманням режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища, Положення про які затверджено наказом

Міністерства екології та природних ресурсів України (нині Міністерство охорони навколишнього природного середовища України) від 27 лютого 2002 року.

§ 3. Поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон

Правове регулювання використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон (територій) є не лише необхідною основою для збереження унікальних природних факторів, але й однією з форм реалізації таких конституційних прав громадян, як право на життя, на охорону здоров'я та право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим важливим елементом належного правового регулювання використання та охорони зазначених природних територій є визначення об'єкта вказаного регулювання, а саме поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон.

Відповідно до Закону України «Про курорти»¹ курортом є освоєна територія, яка розташована на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси,

необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, і використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Під природними лікувальними ресурсами або факторами слід розуміти певні елементи навколишнього природного середовища, які за своїми природними властивостями здатні здійснювати лікувально-оздоровчий вплив на фізіологічний та психологічний стан організму людини, поновлюючи його життєві сили. До них належать: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропи лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

За характером природних лікувальних ресурсів курорти поділяють на курорти загальнодержавного та місцевого значення. До курортів загальнодержавного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Підготовку та подання клопотань про оголошення природних територій курортними можуть здійснювати центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші заінтересовані юридичні особи та громадяни. Вказане клопотання повинно містити такі відомості: обґрунтування необхідності оголошення природної території курортною; характеристику природних лікувальних ресурсів, кліматичних та інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування та профілактики захворювань; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання та про власників і користувачів природних територій; картографічний матеріал.

Під лікувально-оздоровчою місцевістю (зоною) розуміють природну територію, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Поняття рекреаційних зон (територій) міститься в ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Таким чином, природним ресурсам рекреаційних зон притаманні певні якості (унікальність, наявність відновно-оздоровчих властивостей, естетична привабливість), які справляють корисний вплив на організм людини, відновлюючи її життєві, психофізіологічні, духовні сили і працездатність. Відповідно до цього рекреаційні території використовуються виключно з метою відпочинку, оздоровлення, туризму та задоволення естетично-культурних потреб людини.

До природних ресурсів рекреаційних зон належать як окремі об'єкти (земельні ділянки, лісова й нелісова рослинність, водні об'єкти тощо), так і унікальні природні комплекси, серед яких виділяють ландшафтні, кліматичні, пляжні, фітотерапевтичні, пізнавальні.

Сукупність природних територій та об'єктів, яким властиві лікувальні, оздоровчі, рекреаційні природні фактори та які мають особливу лікувально-оздоровчу, рекреаційну, пізнавальну, естетичну, наукову цінність і виділені з метою їх належного використання та охорони, становлять єдиний лікувально-рекреаційний фонд України.

§ 4. Особливості використання курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних

ЗОН

Відповідно до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» курортні, лікувально-оздоровчі та рекреаційні зони належать до природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні. Таким чином, правовий режим зазначених територій та зон визначається відповідно до мети, для якої дані території оголошуються такими, що підлягають особливій охороні.

Крім цього, землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів, включаються до складових структурних елементів екологічної мережі України.

Право використання курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон здійснюється в порядку загального і спеціального використання. Загальне право користування зазначених територій здійснюють громадяни в порядку, передбаченому законодавством України.

Суб'єктами спеціального користування курортними та лікувально-оздоровчими територіями є спеціалізовані підприємства та установи — санаторно-курортні заклади, які є закладами охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів. Перелік санаторно-курортних закладів затверджується Міністерством охорони здоров'я України. Кабінетом Міністрів України затверджується Типове положення про санаторно-курортний заклад^[1]. Суб'єкти спеціального використання курортно-лікувальних зон повинні дотримуватись встановленого цільового призначення цих територій; виконувати необхідні заходи щодо охорони та відтворення корисних лікувальних властивостей природних ресурсів; дотримуватись екологічних вимог та нормативів.

Суб'єктами, які здійснюють спеціальне використання рекреаційних зон, можуть бути як фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, так і юридичні особи — власники (орендарі) туристських баз, баз відпочинку, спортивно-туристичних таборів, які

використовують природні території на підставі права власності або договорів про тимчасове користування (оренду).

Використання природних ресурсів курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон також має свої особливості. Так, родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом України про надра та іншими актами законодавства.

Відповідно до Водного кодексу України водні об'єкти, віднесені до категорії лікувальних, використовуються виключно у лікувальних і оздоровчих цілях. Користування водами в оздоровчих, рекреаційних цілях здійснюється в порядку загального та спеціального водокористування, місця користування водами для зазначеної мети встановлюються відповідними радами у порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до Лісового кодексу України виділяється самостійна категорія рекреаційно-оздоровчих лісів, які виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції. Використання корисних властивостей лісів для зазначених цілей здійснюється з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища і природних ландшафтів з додержанням правил архітектурного планування при-міських зон і санітарних вимог.

Використання природних ресурсів курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон повинно здійснюватися з додержанням обов'язкових екологічних вимог: раціонального і економічного використання природних ресурсів; здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища та заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів тощо.

§ 5. Земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України

Серед основних складових структурних елементів екологічної мережі самостійне місце займають земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Порядок ведення Зеленої книги України визначається положенням про неї, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року.

Зелена книга України є офіційним державним документом, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні. Таким чином, три категорії природних рослинних угруповань можуть бути занесені до цієї книги:

- 1) рідкісні;
- 2) такі, що перебувають під загрозою зникнення;
- 3) типові.

Пропозиції щодо занесення до Зеленої книги чи вилучення з неї рослинних угруповань можуть подаватися науково-дослідними установами, державними та громадськими організаціями, окремими вченими, фахівцями, що займаються охороною та використанням природних рослинних ресурсів, разом з відповідним науковим обґрунтуванням із зазначенням відомостей про ботаніко-географічне та історичне значення, рідкісність, кількість місць зростання та їх площу, рівень стабільності екологічних умов та інших показників, що свідчать про необхідність вжиття заходів для охорони певних угруповань.

На Мінприроди України покладається ведення Зеленої книги і здійснення держконтролю за додержанням вимог у сфері охорони, використання та відтворення цих природних об'єктів. На це міністерство покладається офіційне видання Зеленої книги не рідше одного разу на 10 років та розповсюдження її, а також оперативне інформування за-інтересованих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій та громадян про зміни, що вносяться до Зеленої книги.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року «Про затвердження положення про Зелену книгу України» передбачено, що Зелена книга є основою для розроблення охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання занесених до неї природних рослинних угруповань. Необхідно підкреслити, що охорона цих угруповань здійснюється за трьома напрямками, які визначаються збереженням:

- 1) їх ценотичної структури;
- 2) популяцій рідкісних видів рослин;
- 3) умов місцезростання.

При цьому Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21 вересня 2000 року таким чином подає терміни і визначення, які вживаються у вказаному положенні:

- 1) популяція — сукупність особин одного виду з загальними умовами, необхідними для підтримання його чисельності на певному рівні впродовж тривалого періоду;
- 2) ценоз (біоценоз) — історично утворена сукупність видів рослин і тварин, що населяють ділянку з більш-менш одно-типними умовами існування (біотоп) тощо.

Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги, забезпечується шляхом:

- а) установлення їх особливого правового статусу, врахування вимог щодо охорони цих угруповань під час розроблення нормативно-правових актів;
- б) створення на місцевостях, де існують угруповання, біосферних заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного

фонду, в тому числі транскордонних;

в) врахування спеціальних вимог щодо їх збереження під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення екологічної експертизи тощо.

Відтворення, як і охорона рослинних угруповань має здійснюватися на підставі відповідних науково обґрунтованих заходів.

У законо-давстві визначені напрямки відтворення природних об'єктів:

а) спри-яння їх природному відновленню;

б) запобігання небажаним змінам та негативному антропогенному впливу;

в) їх формування на штучно створених об'єктах природно-заповідного фонду.

§ 6. Території, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної книги України

Флора України нараховує нині більше 25 тис. видів рослин, фауна — майже 45 тис. видів тварин. У результаті антропогенного впливу та абіотичних факторів на флору та фауну нашої країни до Червоної книги України занесено 541 вид рослин та 382 види тварин.

Відносини, пов'язані з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, регулюються законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про Червону книгу України» та іншими нормативно-правовими актами. Основним спеціальним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 року, а Закон України «Про екологічну мережу» виділяє як одну зі складових екологічної території, які є місцями зростання або перебування видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України.

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення. Ця книга є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї.

До об'єктів Червоної книги України належать рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Законодавством об'єкти, занесені до Червоної книги України, віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення. Ці види рослинного та тваринного світу підлягають державному обліку в порядку, який визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. Червона книга поряд з відповідними кадастрами є однією з форм обліку природних ресурсів. Форма подання відомостей в офіційному виданні Червоної книги України визначається Національною комісією з питань Червоної книги України.

Відповідно відомості про зміст Червоної книги України, стан занесених до неї видів тваринного і рослинного світу підлягають

широкому оприлюдненню, в тому числі через засоби масової інформації, доведенню до відома підприємств, навчальних закладів, наукових, виховних та інших установ і організацій. Проте не допускається оприлюднення відомостей про точне місцеперебування (зростання) об'єктів Червоної книги України та інших відомостей про них, якщо це може призвести до погіршення умов охорони та відтворення цих об'єктів.

Чинним законодавством визначено сім категорій видів тваринного і рослинного світу, які можуть бути занесені до Червоної книги. При встановленні цих категорій враховується стан та ступінь загрози зникнення вказаних видів. Це такі категорії: зниклі; зникаючі; вразливі; рідкісні; неоцінені; недостатньо відомі.

Підставою для занесення видів тваринного та рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних відомостей про численність популяцій та їх динаміку, поширеність та зміни умов існування, які підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони. Відповідні науково-дослідні установи, державні і громадські організації, окремі фахівці, вчені можуть вносити пропозиції про занесення до Червоної книги України видів тваринного або рослинного світу. Ці пропозиції аналізуються та узагальнюються Національною комісією з питань Червоної книги України. Рішення про занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України приймається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України. Ведення Червоної книги України здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології і природних ресурсів.

У Законі України «Про Червону книгу України» передбачено комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, які є суб'єктами використання тваринного і рослинного світу, та громадянами відповідно до закону.

Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується таким шляхом: установлення особливого правового статусу рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу; заборони або обмеження їх використання; урахування вимог щодо їх охорони під час розроблення нормативно-правових актів; систематичної роботи з виявлення місць їх перебування (зростання), проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом їх популяцій тощо.

Законом визначені також основні напрямки відтворення об'єктів Червоної книги України. Це сприяння природному відновленню популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, інтродукції та реінтродукції

таких видів у природні умови, де вони перебували (зростали); утримання і розведення у штучно створених умовах.

§ 7. Водоохоронні зони

Як складові екомережі Закон України «Про екологічну мережу» виділяє водоохоронні зони. Поняття та мета утворення водоохоронної зони визначаються Водним кодексом України. Водоохоронна зона є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється. Ці зони встановлюються для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ та інших водойм.

На території цих зон підтримується режим регулювання господарської діяльності, який полягає у визначенні видів як дозволеної, так і забороненої діяльності. 8 травня 1996 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них». Цей нормативний акт було прийнято в розвиток приписів Водного кодексу. Розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом на основі нормативно-технічної документації. Розробляються проекти цих зон на замовлення органів водного господарства та інших спеціально уповноважених органів, погоджуються з органами Мінприроди, Держводгоспу, Держкомзему власниками землі, землекористувачами та затверджуються відповідними місцевими органами державної виконавчої влади та виконавчими комітетами рад. При встановленні меж водоохоронних зон враховуються: рельєф місцевості, затоплення, підтоплення, інтенсивності берегоруйнування, конструкції інженерного захисту берега, призначення земель, що входять до складу водоохоронної зони. Враховуючи, що ліси мають значну водоохоронну функцію, межі водоохоронних зон у них не встановлюються.

У межах водоохоронних зон виділяються землі прибережних захисних смуг та смуги відведення з особливим режимом їх використання відповідно до статей 88-91 Водного кодексу. Стаття 1 ВК визначає, що прибережна захисна смуга — частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони. Мета встановлення цих смуг — це охорона поверхневих водних об'єктів від забруднення, засмічення та збереження їх водності. Водним законодавством визначені місце-положення та ширина прибережних захисних смуг. Так, ці смуги встановлюються по обох берегах річок та навкруги водойм уздовж урізу води (у межений період). Ширина даних смуг залежить передусім від виду водних об'єктів, окрім того, для окремих видів водних об'єктів, наприклад річок, цей параметр залежить від такої характеристики вказаних водних об'єктів, як водозабірна площа басейну річок. Встановлення прибережних захисних смуг у межах вже існуючих населених пунктів проводиться з обов'язковим врахуванням конкретних умов, які склалися.

Правовий режим даних смуг відрізняється особливими обмеженнями, які спрямовані передусім на охорону та відтворення водних об'єктів. Так, у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво; зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування літніх таборів для худоби тощо.

Об'єкти, що знаходяться в прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим. Непридатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг.

§ 8. Землі лісгосподарського призначення

Землі лісогосподарського призначення — одна зі складових структурних елементів екологічної мережі (ст. 5 Закону України «Про еко-логічну мережу»). Основу правового режиму земель лісогосподарсько-го призначення також становлять Земельний і Лісовий кодекси, закони України «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд», інші нормативні акти.

Ці землі є важливою складовою екологічної мережі, і передусім це пов'язано з тим, що ліси, які зростають на цих землях, виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні; оздоровчі, ре-креаційні, естетичні, виховні, інші функції і є джерелом для задово-лення суспільства у лісових ресурсах. Крім того, до лісових ресурсів чинне лісове законодавство відносить не лише деревину, технічні, лі-карські та інші продукти лісу, але й корисні властивості лісів. До останніх належить здатність лісів зменшувати негативні наслідки при-родних явищ (захистити ґрунт від ерозії, попереджувати забруднення навколишнього природного середовища, очищувати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетично-му вихованню тощо).

Закон України «Про загальнодержавну програму формування На-ціональної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» як один з основних заходів щодо збільшення площі Національної екомережі називає екологічно підтвержене збільшення площі лісів, що ще раз підтверджує значущість цього компонента навколишнього природного середовища для єдиної територіальної системи — екомережі.

Лісовий кодекс України визначає особливий правовий статус лісів України як її національного багатства. Кодекс закріплює його поняття: ліс — тип природних комплексів, у якому поєднується переважно де-ревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами, які пов'язані у сво-єму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Лісовий фонд України становлять усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають і незалежно від права власності на них. У лісовий фонд входять також захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га.

Водночас законом визначені об'єкти рослинного світу, які не вхо-дять до лісового фонду. Це зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в уста-новленому порядку до лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділян-ках. Землі, зайняті перерахованими об'єктами рослинного світу, не віднесені до земель лісогосподарського призначення. Два основних види земель — лісові і нелісові — становлять категорію земель лісо-господарського призначення.

^[1] Про затвердження загального положення про санаторно-курортний заклад : По-станова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 року // Офіц. вісн. України. - 2001. - № 28. - Ст. 1260.

Контрольні питання

1. Дайте загальну характеристику екологічної мережі України.
2. Визначіть правове положення земельних ділянок, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.
3. Який правовий режим територій, що є місцями зростання або перебування видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?
4. Дайте правову характеристику водоохоронним зонам.
5. Визначіть правове положення земель лісгосподарського призначення.
6. Назвіть особливості використання і охорони об'єктів природно-заповідного фонду.
7. Назвіть юридичні ознаки курортів.
8. Дайте поняття рекреаційної зони.
9. Охарактеризуйте порядок створення курортів.
10. Визначіть зміст правової охорони курортних зон.
11. У чому полягають особливості правової охорони рекреаційних територій?